

ТИПИ СИНТАГМАТИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПРИКМЕТНИКІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ "СИЛЬНИЙ" У ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОМУ ПЕРІОДІ РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Дослідження присвячене аналізу синтагматичних зв'язків давньовірхньонімецьких прикметників лексико-семантичної групи зі значенням "сильний". У статті розглянуто основні класи іменників, з якими поєднуються вивчені ад'єктиви, наведено статистичні дані про широту сполучуваності та порівняно питому вагу вживання компонентів у певних контекстах. Отримані результати становлять основу для подальших досліджень ЛСГ "сильний" на інших синхронічних зрізах у діахронії німецької мови.

Синтагматика є одним із головних предметів дослідження у лінгвістиці, вивченню якого присвячені праці Н. Амосової, В. Гака, Ю. Кійка, М. Кочергана, М. Кронгауза, В. Левицького, О. Огуя, Г. Степанової, О. Шрамма та багатьох інших мовознавців. Незважаючи на різноманітні підходи аналізу мови (когнітивний, структуралістський, прагматичний тощо), в центрі уваги вчених залишається вивчення контексту, а, відповідно, синтагматики слів. Фундаментальність поняття зумовлює актуальність обраного предмету дослідження та проблеми, ще невивченої з позицій діахронії німецької мови.

Метою цієї наукової розвідки постали класифікація та аналіз синтагматичних зв'язків лексико-семантичної групи прикметників зі значенням "сильний" у давньовірхньонімецькій мові на матеріалі текстових пам'яток цього періоду.

М. Кронгауз позначає синтагматичні відношення як "відношення між знаками, які виникають як результат їхнього комбінування" [1: 182]. Терміни "синтагматичний" та "синтагматика" походять з давньогрецької мови, в якій іменник "синтагма" позначав "поєднання", тому, синтагма – це послідовність декількох слів або мовних одиниць, пов'язаних синтагматичними відношеннями. Учений наголошує, що "на відміну від парадигматичних відношень синтагматичні відношення не передбачають ані подібності, ані відмінності знаків" [1: 183].

Як правило, при вивченні синтагматичних відношень дослідник на основі вибірки визначає, який тип сполучень характерний для певної групи мовних одиниць. У квантитативній лінгвістиці для цього широко використовується критерій χ^2 -квадрат. Дослідник припускає, що той чи інший компонент закономірно, а не випадково, сполучається з тією чи іншою частиною мови, тим чи іншим класом чи підкласом різних частин мови і перевіряє свої гіпотези.

Через недостатню кількість вибірки (до 500 000 слів) на досліджуваному етапі становлення мови використання методу аналізу χ^2 -квадрат недоцільне. Тому в нашій роботі використаний описовий метод, в основі якого лежать кількісні характеристики слововживань та їхня комбінаторика (сполуки з іншими словами): широта та селективність сполучуваності. **Матеріалом дослідження** слугували тексти давньовірхньонімецького періоду німецької мови.

Як стверджує К. Рахліна, "для прикметників <...> характерні дві конструкції – атрибутивні та предикативні" [2: 106]. Однак для досліджень в історії німецької мови бажано, крім предикативної та атрибутивної функції розрізняти в межах останньої постпозицію та препозицію прикметників. Спираючись на контексти, в яких були зафіксовані компоненти досліджуваної групи, можна стверджувати, що складники групи вживаються в таких сполученнях.

Найпоширенішою моделлю вживання досліджуваних елементів була зафіксована така, в якій прикметник маркує абстрактні поняття в атрибутивній препозиції. Усього зафіксовано 114 таких слововживань, що становить 26,45 % від їхньої загальної кількості. Це такі абстрактні поняття, як: *uunni* – "чудо", *dtmuatī* – "лагідність", *smenza*, *riiuon* – "біль", *slahta* – "бій", *fall* – "поразка" та інші. Наприклад: "(er) Fvar mit ther bredigu mit mihilēre redinu" – "(він) їхав з тою проповіддю, з сильною / вражаючою промовою" [3: 55]; "...ouh hinterquâmun mēra thera krefīgûn lēra" – "...і багато людей слідували за тим сильним вченням" [3: 59]; "Thaz uuas krefilichaz uuerk" – "Це був великий шедевр" [3: 147]; "Folz thaz rar saz in finstarnessin gisah mihil lioht" – "Люди, які сиділи там самі у темряві, побачили сильне (яскраве) світло" [4: 131]; "Uuarb uuidar mit mihilera stemnu michilosontī got" – "Сильним (гучним) голосом наймогутніший Бог звернувся (до них) знову" [4: 139].

Найуживанішим у подібних контекстах раннього дзн. періоду є прикметник *mihhil* (широта сполучуваності складає 0,56), який зафіксовано в 90 контекстах (71,67 % від тих значень у препозиції, що позначають абстрактні поняття, і 19,95 % від загальної кількості фіксацій усіх компонентів групи). Другим за чисельністю є прикметник *hart* із широтою сполучуваності 0,51 (загальна кількість слововживань у препозиції перед абстрактними іменниками становить 13; 3,71 % від загальної кількості; 15,79% від тих, що позначають абстрактні поняття). Решта прикметників незначною кількістю рівномірно вживається для характеристики абстрактних явищ у препозитивній позиції.

Для позначення якостей абстрактних понять в атрибутивній постпозиції зафіксовано 12, 2,78 % прикметникових слововживань; 18, 4,18 %, – у предикативній позиції. Наприклад: "*Fuar ingegin imo thâr uuerolt mihil*" – "Йому назустріч вийшла велика кількість людей" [3: 123]; "...*sint ouh therêro dâto geuualtig filu drâto*" – "...і вчинки їхні були сильними і дуже швидкими" [3: 283].

Другим за чисельністю є вживання прикметників у препозиції для позначення особливостей сили людини (26 фіксацій, що становить 6,73 % від загальної кількості). У такому сполученні найчастотнішим є прикметник *mihhil* вжитий у 19 випадках, які становлять 5,1 % від загальної кількості і 75,86 % від тих контекстів, у яких охарактеризовано сили людини у препозитивній позиції. Наприклад: "...*inti ûzganganter gisah mihhila menigi*" – "...і той, що вийшов, побачив великий натовп людей" [4: 249]. Решта слововживань незначною кількістю рівномірно розподіляється серед компонентів *mahtig*, *hart*, *alauualtant*, *rîch*, *kreftig*. Наприклад: "*Ther mahtigo khunic...*" – "Цей могутній король..." [5: 40]; "*Mahtig drûhtin, uuîh namo sîner*" – "Могутній господар, святе ім'я його" [3: 30]; "*Thes uuizun thank thanne rîchemo manne*" – "За це вони були вдячні могутньому чоловіку" [3: 120]; "*Er quam sô risi hera in lant, ioh kreftîger gîgant*" – "Він велетнем прийшов сюди в країну, такий могутній гігант" [3: 202]; "...*uanta siu ist burg thes mihhelen cuniges*" – "...бо це фортеця могутнього короля" [4: 143] та ін.

Доволі розповсюдженим є вживання прикметників у контексті на позначення сили людини в предикативній позиції та атрибутивній постпозиції. Зафіксовано 34 таких контексти в атрибутивній позиції, що становить 7,95 % від загальної кількості прикладів. У такому синтагматичному оточенні досить рівномірно за кількісними показниками вживаються такі прикметники досліджуваної ЛСГ (у дужках подається кількість зафіксованих слововживань; процент їхнього вживання по відношенню до загальної кількості фіксацій; процент їхнього вживання по відношенню до всіх позначень сили людини в предикативній позиції; широта сполучуваності/вказується тільки в тому випадку, коли слово зустрічається вперше, тому що величина виміру є константною): *mahtig* (6; 1,39 %; 12,5 %; 0,25), *kreftig* (5; 1,15 %; 20,83 %; 0,15), *mihhil* (5; 1,15 %; 12,5 %; 0,56), *starch* (2; 0,46 %; 4,17 %; 0,22), *hart* (5; 1,15 %; 16,67 %; 0,51), *geuualtig* (3; 0,7 %; 12,5 %; 0,07), *kuono* (1; 0,23 %; 8,33 %; 0,11), *sigihaft* (1; 0,23 %; 4,17 %; 0,07), *heuen* (1; 0,23 %; 4,17 %; 0,03). Наприклад: "*Khenfun sint so kreftig*" – "Бійці такі сильні" [5: 40]; "*Er ist geuualtig, filu fram...*" – "Він могутній, дуже набожний..." [3: 24] та ін.

Одним із поширених типів сполучення є таке, в якому прикметники позначають всемогутність Бога. Усього виявлено 15 прикладів вживання для характеристики Божої сили, що становить 3,46 % від загальної вибірки. Серед них в атрибутивній препозиції – 10, у постпозиції – 1, у предикативній позиції 4. Здебільшого у цьому контексті вживаються прикметники (у дужках подається кількість зафіксованих слововживань; процент їхнього вживання по відношенню до загальної кількості; процент їхнього вживання по відношенню до всіх характеристик Бога у відповідній позиції; широта сполучуваності): *almehtig* (у препозиції: 3; 0,7 %; 30 %; 0,11; у постпозиції: 1; 0,23 %; 100 %; 0,11), *mehtig* (у предикативній: 1; 0,23 %; 33 %; 0,25), *mihhil* (у препозиції: 5; 1,16 %; 50 %; 0,56; у предикативній: 1; 0,23 %; 33 %; 0,51), *uualdant* (у препозиції: 2; 0,46 %; 20 %; 0,07), а також в одному контексті *hart* (у предикативній: 1; 0,23 %; 33 %; 0,51). Наприклад: "...*inti ginemnis sinan namon heilant, ther ist mihhil*" – "...і вимовляйте його ім'я святе, бо він могутній" [4: 71], "*Do uuas da eino allmahtico got*" – "Там був могутній Бог" [6: 83]; "*Mahtig ist got*" – "Бог є всемогутній" [4: 107]; "*Der unchustich tiuivil also tet, do er dem almehtigen got die gescaft enfromeden wolte, die got nach im gescaffen hete*" – "Підлий диявол хотів забрати у всемогутнього Бога творіння, яке він створив за зразком своїм" [7: 130] та ін.

У препозитивній позиції компоненти досліджуваної ЛСГ також вживаються для позначення частин тіла людини. Усього зафіксовано 9 прикметників, що становить 2,09 % від загальної кількості. Серед них найбільш частотним є компонент *mihhil* (7, 1,62 % від загальної кількості, 77,78 % від подібних контекстів). Також у цьому сполученні вживаються компоненти *kreftig* і *uualtant* (кожен компонент трапляється один раз; 0,23 % від загальної кількості; 11,11 % від подібних контекстів; широта сполучуваності відповідно 0,15 та 0,07). До того ж прикметник *mihhil* вживається для абстрактних характеристик людського тіла, у словосполученнях типу: міцний, сильний голос. Наприклад: "*Riof ther heilant mihilêru stemnu...*" – "Спаситель прокричав сильним голосом..." [4: 645]; "*Mit uuâfung unsih thvingent, oba sies biginnent, mit kreftîgêru henti duent unsih elilenti*" – "Зі зброєю вони тиснуть на нас, цим вони розпочали, міцною рукою вони гонять нас на чужину" [3: 172]; "...*zi uualtantemo kriste, zi uualtantêru henti*" – "...до могутнього Христа, до його могутньої руки" [3: 302] та ін.

У препозитивній позиції досліджувані прикметники зафіксовано також для позначення якостей явищ та предметів природи. Найпоширенішим компонентом, який вживається в такого типу сполученнях, є *mihhil* – 6 прикладів при широті сполучуваності 0,56, що становить 1,62 % від загальної кількості. Крім цього, для означення особливостей явищ природи вживаються прикметники *starch* і *heuig* (широта сполучуваності відповідно 0,22 та 0,03), зафіксовані по одному випадку, що в процентному співвідношенні складає 0,23 %. Наведемо декілька прикладів таких словосполучень: "*Dise sterne sihet man, so diu chorn bluont unde so michil hitze ist, so grebet der Struz diu eier in den mist*" – "Ці зірки видно, коли квітне зерно, і коли спека така велика, тоді страус ховає яйця в болоті" [7: 132]; "...*inti zuogiuualzta*

michilan stein" – "...і присунув велике каміння" [4: 655]; "*Dehein boum so starch ist, der im widersten muge dahein vrist*" – "Жодне дерево не буде таким сильним, щоб протистояти йому" [7: 92] та ін.

Невелику частину компонентів досліджуваної групи зафіксовано у функції субстантивованих прикметників: *mahtig* (2; 0,46 %), *miichel* (1, 0,23 %), *hart* (1, 0,23 %), *armstreng* (1, 0,23 %), *alauualtant* (1, 0,23 %) – усього 6 випадків, що становить 1,39 % від загальної кількості. Наведемо приклади такого вживання прикметників: "*Du scalt beran einen Alauualtantan*" – "Ти маєш народити Всемогутнього" [17: 28]; "*Dauûdis námo uuírt gánfrístet . manu fortis. daz quít . armstrénger*" – "Ім'я Давидове означає manu fortis. Це означає з рукою сильний" [8: 115] та ін.

Велика кількість складників досліджуваної ЛСГ була зафіксована в ролі прислівників. Найпоширенішим серед них є компонент *harto*. Він зустрівся у 162 випадках зі 190 зафіксованих нами в прислівникових зворотах, часто як підсилювальна частка (89,71 % від решти подібних контекстів і 36,43 % від загальної кількості). Прикладами такого вжитку служать: "*Harto bistu herti, thu bist harto filu suâr*" – "Ти дуже міцний, ти є дуже тяжкий" [3: 47]; "*Ih mag iz lobôn harto*" – "Я хочу це дуже похвалити" [3: 47] та ін. Один із прикладів вживання прислівника *hart* як підсилювальної частки знаходимо, наприклад, у такому контексті: "*Uuio harto mihhiles mêr, gibit druhtîn iuêr*" – (досл.) "Як набагато більше дає вам ваш господар" [3: 109]. У прислівникових контекстах вживаються також компоненти (у дужках подаються: кількість слововживань; процентний показник від загальної кількості прикладів; процентний показник від кількості вживань компонентів як прислівників): *krafteclicho* (2; 0,46 %; 1,14 %), *mihhil* (4; 0,93 %; 2,29 %), *starch* (2; 0,46 %; 1,14 %), *festo* (7; 1,62 %; 5,71 %). Наприклад: "*Thaz in thiú mute niuuankôn, sîn fasto in githankon*" – "Те, що не потрібно духом хитатись, міцно сидить в його думках" [3: 117]; "*In dem salter lesen wir, daz der hîrz vil harte des wazzîrs ger*" – "У псалтирі ми читаємо, що серце сильно прагнуло води" [7: 104], та ін.

Незначна кількість решти прикметників трапляється у пре- та постпозитивних атрибутивних та предикативних сполученнях з іменниками, які позначають тварин, предмети та напої (наприклад: "*Mîn wîne ist gelîch dêro réion unte dêmo hîntcalbe. ... vone dânnan ist er gelîch den wênegon dîeron, nieht den mîchelon*" – "Мій коханий схожий на косулю або на оленя. ... тому він схожий на слабких тварин, не на сильних" [9: 48]).

Сполучення прикметників із займенниками, що позначають людей, було включено у підклас "людина", оскільки займенники здебільшого вживаються замість власних імен. Загалом, говорячи про сполучуваність компонентів досліджуваної групи, можна стверджувати, що характерними є такі синтагми, в яких прикметник вживається для характеристики іменників, які виражають абстрактні поняття в атрибутивній пре- та постпозиції, а також у предикативі. При цьому для прикметника *mihhil* характерна препозитивна сполучуваність з абстрактними поняттями (71,67 % від подібних контекстів), а також препозитивна позиція на позначення людини (75,86 %) та частин людського тіла (77,78 %). Прикметник *harto* здебільшого вживається в прислівниковій позиції (89,71 % від прислівникових слововживань решти компонентів групи).

Таким чином встановлено основні класи сполучень прикметників, проаналізовано тип сполучуваності (предикативний та атрибутивний), в межах атрибутивної функції виокремлено пре- та постпозицію. Дослідження є передумовою подібних розвідок на наступних етапах становлення німецької мови – середньовісньонімецький та ранньоновісньонімецький періоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кронгауз М. А. Семантика : [учебник] / М. А. Кронгауз. – М. : Рос. гос. гуманит. ун.-т, 2001. – 399 с.
2. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен : Семантика и сочетаемость / Е. В. Рахилина. – М. : Русские словари, 2000. – 415 с.
3. Paul P. Otfrid's Evangelienbuch : in 2 Bd-n / P. Paul ; [hrsg. v. P. Piper]. – Hildesheim, New-York : Georg Olms Verlag, 1982. – 147 S.
4. Die latein-althochdeutsche Tatianbilingue Stiftsbibliothek St. Gallen, Cod. 56. / [hrsg. v. A. Masser, E. de Felip-Jaud]. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1994.– 695 S.
5. Haug W. Zweimal "Muspilli" / W. Haug., W. Mohr. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1977. – 80 S.
6. Wessobrunner Gebet [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://de.wikisource.org/wiki/Wessobrunner_Gebet.
7. Schröder Ch. Der Millstätter Physiologus. Text, Übersetzung, Kommentar / Ch. Schröder. – Würzburg : Königshausen&Neumann GmbH, 2005. – 385 S.
8. Williramus deutsche Periphrase des hohen Liedes mit Einleitung und Glossar / [hrsg. v. J. Seemüller, J. K. Trübner]. – Strassburg, London : Trübner&Comp., 1878. – 118 S.
9. Williramus. <Eberspergensis> : Die älteste Überlieferung von Willerams Kommentar des hohen Liedes / Williramus / [Edition, Übersetzung, Glossar v. R. Schutzeichel, B. Meineke]. – Göttingen : Vandenhoeck&Ruprecht, 2001. – 357 S.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Гріль І. А. Синтагматические связи прилагательных со значением "сильный" в древневерхненемецком периоде развития немецкого языка.

Исследование посвящено анализу синтагматических связей древневерхненемецких прилагательных лексико-семантической группы со значением "сильный". В статье рассмотрены основные классы существительных, с которыми соединяются изученные адъективы, приведены данные о широте сочетаемости и рассчитан удельный вес употребления компонентов в определенных контекстах. Полученные результаты составляют основу дальнейших исследований ЛСГ "сильный" на других синхронных срезах в диахронии.

Gril I. A. The Syntagmatic Relationships of the Adjectives with the Meaning "Strong" in the Middle High German Period of the German Language Development.

This thesis deals with the analysis of the syntagmatic relationships of Middle High German adjectives of the lexico-semantic group with the meaning "strong". The article shows the basic classes of nouns the studied adjectives are combined with, the data about the spread of their combinability and the compared characteristic of the components usage in the different contexts. The achieved results give the basics for the next researches in the study area of the lexico-semantic group of adjectives with the meaning "strong" on the other synchronic cuts in diachrony.